

”טענו חטין והודה לו בשעורין”

הרמב"ם בפרק ט מהלי נזקי ממון הלכות ט-י פוסק:
”היו שני שוורים רודפים אחר שור אחד, אחד גדול ואחד קטן, הניזק אומר גדול הזיק והמזיק אומר קטן הזיק – המוציא מחבירו עליו הראיה. לא היתה שם ראייה ברורה איזה הזיק אלא שעדים מעידים שאחד מהם הזיק – הרי זה משלם המזיק כמו שאומר”.

דין זה של הרמב"ם נובע ממשנה במס' ב"ק דף לה ומן הסוגיא שעל המשנה. נושאי כלי הרמב"ם תמהים עליו. המשנה שלפנינו מדברת על כרחנו בשיש עדים, שאחד מהם הזיק, שאם לא כן יהיה קשה, למה לו לתלמוד להקשות: **”ואי לא מייתי ראייה שקיל כדאמר מזיק, לימא תהוי תיובתא דרבה בר נתן”**, הרי בלאו הכי קשה – אם אין עדים שהזיק הריהו מודה בקנס ומודה בקנס פטור! אלא ודאי מדובר בשיש עדים, ולא שייך פטור משום מודה בקנס. אייך מדובר בשיש עדים לכן שקיל כדאמר מזיק. באופן כזה גם רבה בר נתן סבור אם יש עדים משלם לפחות שעורין כמו שהודה! והנה היימגיד משנה” מתרץ, כי סוגייתנו הולכת לפי מאן דאמר פלגא נוקא ממונא, עיי”ש. אלא שהי”לחם משנה” ו”הים של שלמה” תמהים עליו, איך אפשר להוציא סוגיא שלמה מן ההלכה ולהעמידה שלא אליבא דהלכתא¹.

תמיהה נוספת תמהים הראשונים על הסוגיא גופה: מאי מקשה התלמוד על רבה בר נתן מן המשנה, הרי המשנה מוקמת כאמור, בשיש עדים שאחד מהן הזיק, ושמה באופן כזה מודה רבה בר נתן גם בנדון דידיה – **”טענו חטין והודה לו בשעורין”** – שאם יש עדים על השעורים, או שיש עדים שחייב אחת מן השתיים אלא שאין העדים יודעים איזו מהן, שבאמת חייב עכ”פ לשלם שעורים².

דיוק נוסף יש לדייק בלשון רש”י בד”ה דקאמר ניזק וז”ל: **”ואפ”ה שקיל כדאמר מזיק כל שכן דתהוי תיובתא דרבה בר נתן”**, עכ”ל. יש מקום לשאול איזה כל שכן יש כאן? הרי השכל מחייב להיפך – כשהמזיק מסופק אם גדול הזיק או קטן הזיק יש לחייבו יותר מאשר אם המזיק עומד על דבריו באופן ברור שקטן הזיק, כי אז הוא מכחיש בהחלט ואומר שלא גדול הזיק. לא כן כשהמזיק מסופק ויש מקום גם לפי דעת המזיק שהמציאות הייתה שגדול הזיק, כי אז היה ראוי לחייבו לפחות לפי קטן³.

ונראה לי ליישב כל הקושיות האלה על ידי הקדמת ישוב קושיית הש”ך בחו”מ סי’ פח על המחבר, שבסימן פח פסק: אפילו יש עדים על השעורים פטור משעורים, ובסימן ת פסק כרמב”ם, שאם יש עדים שאחד מן השוורים הזיק, אלא שאינם יודעים איזה מהם, משלם עכ”פ לפי קטן. ותירץ הש”ך, שיש לחלק בין אם העדים אינם יודעים ומסופקים אם חטים אם שעורים, כי אז התובע אינו מכחיש אותם. אייך יאמר התובע לנתבע –

1. עיין ש”ך חו”מ סי’ פח, סעי’ יז ובצקוה”ח שם.
2. עיין רשב”א שמטיק מתוך דוחק, כי הסוגיא קאי למאן דאמר פלגא נוקא ממונא.
3. עיין שטמ”ק ופני”.

ממה נפשך, אני אומר חטים מגיעות לי ועדים מעידים כדברי, אם אתה טוען ששעורים אתה חייב לי, תן לי לפחות כדבריך. אבל כשעדים מעידין בבירור על שעורים – עדותן בטלה, שהרי התובע הודה הכחיש, שאין שעורין מגיעות לו כלל אלא חיטין בלבד, באופן כזה הודאת בע"ד לחובתו עדיפה מעדים, זהו תוכן דברי השי"ך. ה"תומים" תמה על השי"ך ושואל מאי ממה נפשך איכא, הרי עכ"פ התובע הודה ומחל לו על השעורין, ואפילו אם העדים מעידים בבירור על שעורין הרי הודאת בע"ד עדיפה מעדים. מה תאמר, אם העדים מסופקים שמא שעורין ושמא חטין הרי אין סתירה בין ההודאה לבית העדות. גם באופן כה תהיה התביעה תביעת ספק, כי אולי ראו העדים ששעורין הלווה, ואין מוציאין ממון מספק. ומסיים "התומים": "לא הבנתי דברי השי"ך על בורין". והנראה לע"ד בזה: כי הנה יש לחקור, לשיטת הסוברים, שטענו חטים והודה לו בשעורים שיהיה פטור אף משעורים. האם זאת משום הודאה כאילו אומר לנתבע: שעורין אינך חייב לי, ואם כך, הרי ניתן לומר גם להיפך, כשהנתבע טוען שעורים אני חייב לך שיתחייב בשעורים מטעם הודאה. וצ"ל, כיוון שיש כאן שתי הודאות הסותרות זו את זו, הרי הן כשתי כיתי עדים המכחישות זו את זו. כלומר, מסלקין את עדות שתי הכיתות כאילו אינן כלל ואוקי ממונא בחזקת מריה. הוא הדין בשתי הודאות הסותרות זו את זו, ולכן פטור אף מדמי שעורין⁴.

מענה י"ל, שעד כאן לא אמרין הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, ואדם נאמן על עצמו יותר ממאה עדים, אלא היכן שאין סתירה להודאה, הודאתו ברורה ואין התנגדות לה. אבל אם איכא הודאה אחרת הסותרת, כי אז הוחלשו כוחן של שתי ההודאות ודנים אותן כמו שאינן. במקרה זה אם יש עדים בדבר, העדים נאמנים. לפי זה אם עדים מעידים בוודאות שחייב שעורים, הרי הם עדות מוכחשת מהודאת התובע שאינו חייב שעורים, ועדותם לא מועילה כלל. כי הרי גם בלעדי עדותם יש הודאת הנתבע על שעורים, והודאת הנתבע חשובה כמאה עדים. מה יכולים עוד לעזור שני עדים נוספים, הלא תרי כמאה⁵. אבל אם העדים אינם מעידים מהו חייב, אלא שהוא חייב בוודאות או חטים או שעורין, אי"כ אין עדותן מוכחשת לא מהודאת התובע ולא מהודעת הנתבע, יוצא, שרק שתי ההודאות הסותרות זו את זו לפנינו, והן כאילו אינן. אבל העדות של העדים נשאת בתוקפה, לכן משלם שעורים עכ"פ בגלל עדות העדים, ומיושבת קושיית השי"ך הנ"ל. מענה, נלע"ד, גם הקושיא שהקשו רבותינו על הסוגיא: "הרי ע"כ הסוגיא מיירי בעדים ומה הקושיא על רבה בר נתן?" ניתן אפוא לומר שלק"מ, כי זה פשוט לדעתם, שאפילו אם המשנה מדברת בעדים שראו את אחד מן השוורים כשהזיק, אלא שאינם יודעים אם הקטן או הגדול, ע"כ לא הביאו את העדים הללו לבי"ד לא הניזק ולא המזיק. המזיק לא הביאם, כי הרי הוא טוען בהחלט – קטן הזיק והעדים מסופקים, מה יועילו לו אפוא העדים. הניזק ג"כ לא הביאם, מכיוון שהעדים מסופקים, והוא מחזיק בדעתו שגדול הזיק. אלא ודאי מדובר שהעדים באו אח"כ⁶. אי"כ יפה מקשה הגמרא על רבה בר נתן, למרות שרבה בר נתן מדבר באופן שאין עדים, בכ"ז משנתנו עוסקת בקנס ובעדים,

4. עין קצה"ח סי' פח, ס"ק ט.

5. עין תוס' ב"ב לא גבי מיגו דבי תרי.

6. אף שנוכל לומר, שהניזק הביאם תחילה לבי"ד, כדי שלא יהיה המזיק המודה בקנס וייפטור, כי הרי גם אם יביאם אח"כ לבי"ד אחר שהודה ג"כ יתחייב המזיק, כמו דקיי"ל ב"ק עה כרב המנונא, שאם לא חייב עצמו בהודאתו מודה בקנס ואח"כ באו עדים חייב. ועוד, אפילו לא נוכל להידחק ולומר שהמשנה מדברת שהניזק הביאם מיד לבי"ד, מכל מקום במשנה סתמא קתני, למה לנו להידחק ולהכניס במשנה דבר שאינו מן ההכרח. מוטב לומר שהמשנה מדברת בכל אופן, כלומר, אפילו אם באו עדים אחר שהודה המזיק.

ומקרה זה אינו עדיף מממון ואין עדים, כי הרי רב סובר⁷ – במודה בקנס ואח"כ באו עדים – פטור". "וא"ר המנונא; מסתברא מילתיה דרב היכי דאמר גנבתי ובאו עדים שגנב פטור, שהרי חייב עצמו בקרן אבל וכי היכי דפטור עצמו מכלום בהודאתו ואח"כ באו עדים חייב". עיין רש"י בד"ה שהרי פטור עצמו מכלום.

היוצא מדבריו, שלכך נפסק, שהמודה בקנס – פטור עצמו מכלום, אולם יהיה חייב בבאו עדים אח"כ, משום דהודאתו אינה חשובה הודאה כלל, כי אינו מודה אלא לפטור עצמו אם יבואו עדים להעיד על חיובו. אבל אם היינו מתחשבים בהודאתו, כי אז היה מן הדין פטור אע"פ שבאו עדים אח"כ. לכן, היכן שהוא מחייב עצמו בקרן ע"פ הודאתו, מועילה הודאתו לפטור אפילו באו עדים אח"כ, כמו מודה בקנס ולא באו עדים כלל. והנה בשי"ע יו"ד סי' רסז בדין הודה האדון שהפיל שן עבדו בזמן הזה, מסיק השי"ך בסי"ק נב להלכה, דהיכי דליכא עדים פטור האדון, ועבד אינו יוצא לחרות מטעם ממה נפשך; אם הודאת האדון נחשבת הודאה הרי הוא מודה בקנס ופטור, ואם אינה נחשבת הודאה לפטור כדין מודה בקנס, כי אז גם לחיוב אינה נחשבת הודאה לומר שהודאת בע"ד כמאה עדים דמי. אע"ג דקיי"ל הודאת בע"ד כמאה עדים דמי גם בזמן הזה, היינו דווקא בממון אבל בקנס – אם אין הודאתו נחשבת לעניין מודה בקנס בגלל שאין סמוכין בזמן הזה, גם לחיוב לעניין הודאת בע"ד כמאה עדים דמי אינה נחשבת⁸.

לפי זה במשנתנו אף שהודה המזיק שקטן הזיק, בכל זאת אינה חשובה הודאתו לפטורו מטעם מודה בקנס, כיוון שאינו מחייב עצמו בהודאתו בכלום. וכאמור, מודה בקנס ואח"כ באו עדים, כשאינו מחייב עצמו בכלום – חייב, משום שאין הודאתו חשובה הודאה. אי"כ אין הודאה זאת נחשבת הודאה גם לעניין הודאת בע"ד כמאה עדים דמי כמבואר בשי"ך הני"ל. אי הכי הודאת המזיק מסולקת ואינה סותרת שוב להודאת הניזק. הודאת המזיק חוזרת להיות ברורה – שלא קטן הזיק ודינה כדין הודאת בע"ד. באופן כזה עדות העדים, המעידין שאחד מן השוורים הזיק ואינם יודעים איזה, אינה מועילה. כי עדות הניזק, כלומר הודאתו, שלא קטן הזיק חשובה יותר. ועד כאן לא אמרינן – אם יש עדים המעידין או חטין או שעורין – חייב בשעורין בטענו חטים והודה לו בשעורין, אלא דווקא בממון שיש שתי הודאות הסותרות זו את זו ולכן שתיהן מסולקות ונותרה העדות של העדים בלבד. לא כן בקנס, שהודאת המזיק אינה הודאה כנ"ל, נשאר הודאת הניזק בלי סתירה ודינה כמאה עדים ויותר, ובכל זאת – "אי לא מייתי ראייה שקיל כדאמר מוזיק" קשיא לרבה בר נתן, נמצא שפיר קושיית הגמרא מקנס בעדים, שהנהו כמו ממון בלא עדים.

בזה יתורץ גם הדיוק שדייקנו בלשון רש"י, שפירש, דאי מיירי בניזק אומר ברי ומוזיק אומר שמא כל שכן דתהוי תיובתא לרבה בר נתן. וההסבר הוא כך: אם מדובר בברי וברי לא תקשי לרבה בר נתן לפי סברת השי"ך, שאם לא חשובה לפטור, גם לחיוב אינה חשובה הודאה, אבל לפי סברת הסמ"ע בחו"מ סי' ב, דאע"ג דהודאה לא חשובה לפטור, בכל זאת לחיוב חשובה הודאתו כמאה עדים, עיי"ש, לא היה קשה לרבה בר נתן, כי הרי במשנה מדובר כשיש עדים והודאת המזיק חשובה הודאה, כהודאת בעל דין כמאה עדים, ואז – היא סותרת את הודאת הניזק, ושתי ההודאות ממילא כמי שאינן כלל, ואז סומכין על העדים ושקיל כדאמר מוזיק. אבל אם המשנה מדברת בטוען המזיק שמא,

7. לקמן דף עה.

8. עיי"ש בשי"ך שמביא ראייה לדבריו וכן הסכים אתו ה"תומיס" והקצוה"ח בסי' ב עיי"ש.

חוזרת הודאת הניזק להיות ברורה ונאמן יותר ממאה עדים כי אין סתירה, וא"כ ודאי דתהוי תיובתא דרבה בר נתן, שייפטר גם מקטן ומדוע שקיל כדאמר מזיק. בזה יתיישב היטב פסק הרמב"ם, כי המשנה למלך פ"ג מהלי גניבה ה"ח וכן הרש"ש הניחו ליסוד, שדעת הרמב"ם – מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור, אף אם לא חייב עצמו בכלום. לפי הנחה זאת אנו מוכרחים לומר, שהרמב"ם סובר ששתי הסוגיות של ב"ק וזו של שבועות דף לג פליגי. והרמב"ם פוסק כהך דשבועות, עיי"ש היטב. יצא א"כ, שאם ההודאה חשובה לפטור למרות שאינו מחייב עצמו כלל, הוא הדין שחשובה הודאה לחיוב וכנ"ל. וא"כ י"ל שסוגייתנו – "שור שהיה רודף" וכי הולכת בשיטת סוגיית בבא קמא הני"ל, שאם לא חייב עצמו בכלום לא חשובה הודאה לחיוב ויפה מקשה לרבה בר נתן. אבל הרמב"ם אימץ את סוגיית שבועות ולפי ההודאה חשובה הודאה, ולא כרב המנונא בב"ק. ממילא גבי קנס חשובה ג"כ הודאת המזיק כמאה עדים לחיוב, א"כ שתי ההודאות סותרות זו את זו ושוב נאמנים העדים, ולכן פוסק הרמב"ם – משלם המזיק כמו שאומר, כי אנו על העדים סומכין. ואין להקשות לפ"ז, למה יהיה המזיק חייב לשלם כלל להרמב"ם, הרי מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור אפילו כשלא חייב עצמו בכלום? י"ל, שאין חשובה הודאה בקנס אלא אם אין סתירה להודאתו, כי אז הודאתו ברורה. אבל כאן שהודאת הניזק סותרת להודאתו, אין ההודאה ברורה שתהיה נחשבת למודה בקנס, ולכן מודה הרמב"ם שחייב, ואתי שפיר.